

Vietnamin sodan pitkät varjot napalmpommituksista ja kasvimyrkyistä kiisteltyihin muistomerkkeihin

***Ilmestyskirja: Vietnamin sodan kulttuurihistoriaa.* Toimittaneet Hanne Koivisto, Kimi kärki & Maarit Leskelä-Kärki. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Vantaa 2016. 599 s.**

Kun kulttuurihistoriallisen teoksen pääotsikoksi on valittu *Ilmestyskirja*, lukija tietää pitävänsä käsissään jotain erityislaatuista. Vietnamin sodan ollessa kysymyksessä ensimmäinen miellelyhtymä johtaa loogisesti Francis Ford Coppolan väkevään klassikkoelokuvaan *Ilmestyskirja. Nyt*, mutta nimen takana on muutakin, kuten toimituskunta johdantoluvun aluksi kertoo: muinaiskreikan sana ”apokalypsi” viittaa salaisuuksien verhon raottumiseen. Sodankäynnin julmuus, raadollisuus ja totaalisuus välittyivät tiedotusvälineiden kautta ennennäkemättömällä tavalla, joten moni sellainen yksityiskohta, josta oli tarkoitus vaieta, pulpahtikin julkisuuteen – tunnetuin seurauksin. Jotkin sodan vaikutukset taas tulivat näkyviin vasta vuosien, jopa vuosikymmenten, viiveellä, joten jälkilaskua maksetaan yhä.

Ilmestyskirja: Vietnamin sodan kulttuurihistoriaa on teemoiltaan läheistä sukua viime vuonna ilmestyneelle artikkelikokoelmalle *¡No Pasarán! Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa*, joka sai niin ikään alkunsa Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineen järjestämän kevätseminaarin tiimoilta. Tällä kertaa kokonaisuus on vieläkin monipuolisempi sekä tieteellisen ja populaarimman kirjoittamisen vahvuuksia yhdistävä. Coppolan elokuvaan palatakseni myös teoksen rakenteella on yhtymäkohtansa siihen. Kapteeni Willard lukee jokimatkallaan ”pimeyden sydämeen” eversti Kurtzista koottua asiakirjakansiota (dossier), ja käsillä oleva teos koostuu niin ikään dossier-osioista, joista kukin on oma puoli-itseenäinen kokonaisuutensa. Ne ovat sisällöltään huomattavasti vapaamuotoisempia kuin perinteiset artikkelikokoelmat, sillä artikkelien lisäksi tärkeä roolinsa on lyhyemmillä esseillä, analyttisillä kirjaesittelyillä, aikalaismuisteloilla, runoilla ja lauluillakin, jotka kaikki yhdessä luovat teokselle mielenkiintoisen rytmin. Kokonaisuus on jälleen todella laaja, joten poimin kuvaavia esimerkkejä antamaan yleiskuvan teoksen tavoitteista ja toteutustavoista. Kaikki artikkelit, esseeet ja muut tekstit ovat ensiluokkaisia, joten valinnat eivät olleet helppoja.

Vietnamin sodassa kärsivät pahoin paitsi ihmiset myös eläimet ja kokonaiset ekosysteemit. Tämä näkökulma tulee voimallisesti vastaan heti ensimmäisessä, Lari Karreisen kirjoittamassa artikkelissa, jossa summataan sotatoimien suoraan, epäsuoraan ja välillisesti aiheuttamia ympäristötuhoja. Järjestelmälliset pommitukset ja varsinkin kasvimyrkkyjen runsas käyttö aiheuttivat esimerkiksi sen, että pahiten tuhotut metsäalueet muuttuivat heinikoiksi ja niiden lajikirjo yksipuolistui ja romahti. Karreisen mukaan koko Vietnamin kattavia tutkimuksia ei ole tehty, mutta artikkelin esimerkkitapaukset riittävät osoittamaan, että Vietnamissa käytiin totaalista sotaa luontoa vastaan. Vasta aivan viime vuosina Yhdysvallat on alkanut puhdistaa joitakin alueita.

Kuvateksti: Kartta kasvimyrkkyjen käytöstä Vietnamin sodassa vuosina 1961–1971.

Lähde: Wikimedia Commons

Sodan keskellä oli paitsi sotilaita, sissejä ja paikallisia siviilejä, myös tiedotusvälineiden edustajia. Sodan saamaa medianäkyvyyttä käsitelläänkin monessa tekstissä – yleistasolta aina raporteja tehneiden yksilöiden kokemuksiin. Maiju Kannisto tuo esiin, että television, erityisesti uutislähetysten, merkitys sodanvastaisuuden nousussa on nostettu jopa myyttiseen asemaan. Päälimmäisinä mieleen jäävät sotakirjeenvaihtajien kokemat hämmennyksen, järkytyksen ja kyynistymisen tunteet heidän liikuessaan joukkojen mukana ja todistaessaan taistelutoimia vähintäänkin etäämpää. Michael Herristä, jota Hanne Koivisto käsittelee artikkelissaan etenkin kuuluisan teoksen *Dispatches* kautta, tuli tavallisten amerikkalaisotilaiden ”äänen” tallentaja, kun nämä kertoivat hänelle tuntojaan ja sotatarinoitaan. Näin Herr pääsi samalla lähemmäksi kuolemaa kuin ehkä halusikaan. Harvalla journalistilla kuitenkaan oli tällaiseen aikaan, sillä lehtien esimiehet hengittivät heidän niskaansa.

Suomalaisista paikan päällä olleista journalisteista kokemustaan muistelee ulkomaantoimittaja Rauli Virtanen, jolle parista viikosta Etelä-Vietnamissa vuonna 1972 tuli ensimmäinen kokemus sotatoimialueelta. Mukana on joitakin hänen ottamistaan todistusvoimaisista valokuvista, joista ilmenee siviilien lohduton ahdinko. Kotimaista näkökulmaa sodan käsittelemiseen edustaa myös Paavo Oinosen artikkeli aselevon aikaan Yleisradiossa käydystä paneelikeskustelusta, jossa ääneen pääsivät sotilaallista ja poliittista asiantuntijuutta sekä opiskelijoiden näkökantoja edustaneet henkilöt – otettiinpa lähetykseen mukaan myös puheluja kuuntelijoilta.

Kuvateksti: CBS-kanavan kameraryhmä ja Walter Cronkite haastattelemassa 1. merijalkaväkirykmentin 1. pataljoonan komentajaa Hue Cityn taistelun aikana 20.2.1968. Lähde: Wikimedia Commons

Yksi ”Vietnamin aikaan” yleisimmin liitetystä ilmiöstä on kansainvälisen rauhanliikkeen nousu ja varsinkin opiskelijatoiminta. Aihetta käsittelevät mm. Liisa Lalu ja Ossi Lehtiö, siinä missä Jussi Helminen ja Cay Sevón – joista kumpikin oli ollut 1960-luvun jälkipuoliskolla myös vaihtopilaana Yhdysvalloissa – kertovat omia aikalaiskokemuksiaan noilta poliittisen aktivoitumisen vuosilta. Lalun artikkelista käy muun muassa selville, että vaikka varsinkin mielenosoitukset näkyvät näyttävästi aikakauden valokuvissa, paljon suurempi merkitys Suomessa oli varsinkin poliittisella laululiikkeellä ja erilaisilla keräyksillä, joiden tuotot ohjattiin konkreettisiin kohteisiin, kuten peltikattoihin ja lastensairaalan rahoittamiseen. Eräänä tärkeänä piirteenä Vietnam-solidaarisuustoiminta vaikuttaisi lähentäneen työväenliikettä ja opiskelijoita toisiinsa, ja humanitääristen tavoitteiden painottaminen laajensi osallistumista vasemmiston ulkopuolellekin. Yleisellä tasolla toiminta pysyikin Suomessa huomattavasti vähemmän radikaalina kuin vaikkapa Yhdysvalloissa, joten nujakointiin teoksen sivuilla törmää harvemmin. Rauhanliikettä käsittelevistä artikkeleista ja muisteloista välittyy elävällä tavalla yhteisen asian puolesta toteutetun toiminnan monimuotoisuus ja aito innostus. Paljon tiivistyy Marja-Leena Mikkolan esseeseen, johon on valikoitunut seitsemän hänelle tärkeää ”kuvaa” vuosien 1965 ja 1990 väliltä. Talteen leikattu sanomalehtikuva itkevästä vietnamilaislapsista viidakossa, muistikuvat erilaisista sodan aikana järjestetyistä tilaisuuksista ja tapahtumista, rauhan tultua televisiossa esitetty dokumenttielokuva Vietnamin historiasta ja kohtaaminen Hanoissa kirjakojuja pitävän nuoren tytön kanssa muodostavat taitavan pienten yksityiskohtien kudelman.

Kuvateksti: Vietnamin sotaa vastaan mieltään osoittavia Wisconsin-Madisonin yliopiston opiskelijoita marssimassa Langdon Streetillä tammikuussa 1965. Lähde: Wikimedia Commons

Kaikessa ristiriitaisuudessaan Vietnamin sota on tuottanut loputtoman määrän representaatioita populaarikulttuurin saralla, joten ei ole yllättävää, että tästä näkökulmasta aihepiiriä lähestyviä tekstejä on riittänyt kolmenkin dossierin puolelle. Jo mainittu Coppolan mestariteos sekä Michael Cimiron yhtä lailla ylistetty *Kauriinmetsästäjä* mainitaan ohimennen läpi teoksen, ja onkin luontevaa, että ne saavat osakseen täysipainoisen syväanalyysin Janne Rosenqvistin artikkelissa. Kimmo Ahosen näkökulmana puolestaan on yleisemmin Vietnamin sodan kuvaaminen Hollywood-tuotannoissa sotamyönteisestä *Vihreistä bareteista* aina Oliver Stonen Vietnam-trilogiaan. Mukaan on mahtunut myös unohdetumpia elokuvia, kuten *Ilmestyskirjan soturit* (1978), joten kaikkinsa Ahonen tarjoaa onnistuneen läpileikkauksen siitä, miten monilla tavoilla kansallista traumaa onkaan valkokankaalla lääkitty – tunnustetuista Oscar-voittajista aina Ramboihin. Samassa yhteydessä on mainittava Luigi G. Annan artikkeli, jossa valokeilaan nousevat naisten – niin amerikkalaisten, vietnamilaisten kuin ranskalaistenkin – roolit sotatoimialueilla ja rintamalinjojen takana. Siinä käsitellään kirjallisuuden lisäksi vietnamilaisnaisten kuvaamista fiktioelokuvissa, joka on ollut hyvin rajoittunutta: nämä naishahmot ovat enimmäkseen joko prostituoituja tai amerikkalaissotilaiden väkivallan uhreja.

Teoksen kenties synkimpään ja lohduttomimpaan tematiikkaan päästään käsiksi Hanne Koiviston artikkelissa viidakkosodan pimeästä puolesta. Keskiössä on kolme suomeksi käännettyä teosta – William Wilsonin *LBJ-prikaati*, Philip Caputon *Pelätä ja tappaa* sekä Richard Curreyn *Musta valo* – joiden kirjoittajat todistivat Vietnamin helvettiä henkilökohtaisesti. Caputo (merijalkaväen luutnantti, myöhemmin ulkomaankirjeenvaihtaja) kirjoitti muistelmansa, kun taas Wilson (sodan aikana ilmavoimien tiedustelutehtävissä) ja Currey (merijalkaväen lääkintämies) purkivat kokemuksiaan romaanimuodossa. Koivisto analysoi niiden kuvauksia muun muassa väkivallasta, kuolemanpelosta, itse kuolemasta, vihasta ja sotarikoksista. Kaikkia kertomuksia yhdistää kaunistelemattomuus, joka saa tunnustuksellisiakin sävyjä. Valitut sitaatit ovat äärimmäisen voimallisia, ja uuden sotahistorian, psykologian ja psykohistoriallisen tutkimuksen kanssa keskusteleva kokonaisuus avaakin karmaisevia näkymiä sodankäynnin vaietuimpiin tunnetiloihin ja niiden seurauksiin.

Merijalkaväen sotilas on haavoittunut hänen yksikkönsä aseisiin kohdistuneen vihollisen tiedustelutoiminnan yhteydessä. Kaksi toveria auttaa hänet evakointipaikalle. Valokuva otettu Operation Dewey Canyonin aikana 13.1.1969. Lähde: Wikimedia Commons

Myös musiikki on näytellyt merkittävää roolia aikalaisten tuntojen tulkitsijana ja tallentajana, joskin itse sota mainitaan kappaleissa eksplisiittisesti vain harvakseltaan, kuten Janne Mäkelä osoittaa Vietnamin sodasta tavalla tai toisella inspiroituneita YouTube-soittolistoja tarkastellessaan. Niillä esiintyvät taajaan paitsi juuri sotavuosien aikana pinnalla olleet artistit ja yhtyeet, myös sellaiset musiikkiteokset, joiden Vietnam-yhteys syntyi vasta myöhemmin, usein jonkin elokuvan kautta. Wagnerin *Valkyyrioiden ratsastus* on paraatiesimerkki tästä. Tyyllilajeiltaan yllättävätkin nimet ovat tarttuneet aiheeseen uransa varrella, mistä Kimi Kärki nostaa esimerkiksi pienoisesseessään Kate Bushin kappaleen ”Pull Out the Pin”. Toisaalta joidenkin artistien kohdalla sodan vaikea perintö on kulkenut mukana matkassa vuosikymmenestä toiseen: Kärjen artikkelissa tarkastellaan, miten Bruce Springsteen on pitänyt esillä sotaveteraanien asiaa. Tuskallisen omakohtaiseksi kohoaa kappale ”The Wall” vuodelta 2014, jonka mukaan Vietnam Veterans Memorial -muuri Washingtonissa on paikka, jonka ääressä ”apology and forgiveness got no place here at all”. Sodassa kuoli Springsteenin hyviä ystäviä ja lupaavia rock-muusikoita, mutta yleisemmällä tasolla ”Pomo” haluaa kunnioittaa myöhempienkin sotien veteraaneja. Artistien voittopuolisesta sodanvastaisuudesta ei jää epäselvyyttä.

Monipuolisen kulttuurihistoriallisen näkökulman lisäksi *Ilmestyskirja: Vietnamin sodan kulttuurihistoriaa* erottautuu monista muista kyseistä sotaa käsittelevistä yleisteoksista (ja erityisesti harvalukuisemmista suomenkielisistä) sillä, että se ei jättäydy pelkästään amerikkalaisen/länsimaisen näkökulman varaan, vaan myös vietnamilaiset pääsevät ääneen vähintäänkin välillisesti. Tässä suhteessa erityisen mielenkiintoiseksi koin Hanne Koiviston artikkelin australialaisesta lehtimiehestä Wilfred Burchettista, jonka sympatiat olivat avoimesti FNL-sissien puolella. Hänen teoksensa tarjoavat poliittisesta asenteellisuudestaan huolimatta harvinaisia välähdyksiä sissien, erityisesti päällystön, ajattelusta. Koiviston analyysissä nousee esiin muun muassa se, miten FNL solutti jäseniään amerikkalaisjoukkojen ympäröimiin ns. strategisiin kyliin ja propagoi sanomaansa asukkaiden keskuudessa. Arvokas kuriositeetti on myös laulaja-lauluntekijä Trinh Cong Son, jonka vaiheista Janne Mäkelä kertoo sotaan tuolloin tai myöhemmin liitettyistä länsimaisista musiikkiteoksista koostettujen YouTube-soittolistojen tutkimisen rinnalla. Bao Ninhin omaelämäkerrallisen romaanin *The Sorrow of War* esittely puolestaan avaa tavallisten pohjoisvietnamilaisten sotilaiden tunteita ja kertoo, että sota oli voitosta huolimatta heidänkin kannaltaan suunnaton tragedia. Pohjoisvietnamilaisten siviilien koettelemukset avautuvat

elokuvakerronnan kannalta Hannu Salmen esseessään käsittelemän *Tyttö Hanoista* valossa. Siinä synkkä mutta yleisinhimillinen representaatio Hanoiin joulukuun 1972 pommituksista nuoren tytön silmin nähtynä yhdistyy propagandistisiin viesteihin, kuten siihen, että Setä Ho pysyy vietnamilaisten tukena ja turvana kuolemansakin jälkeen.

Kuvateksti: *USS Durhamin* miehistö auttaa vietnamilaispakolaisia veneestään Etelä-Kiinan merellä 3.4.1975. Lähde: Wikimedia Commons

Mieleen jäävät myös ne vietnamilaiset, jotka toimivat paikan päälle saapuneiden länsimaalaisten oppaina. He korostivat maan sata-, jopa tuhatvuotisia kulttuuriperinteitä, joista vieraat poikkeuksetta vaikuttivat – Paavo Rintala esimerkiksi vertasi 1000-luvulla vaikuttaneita runoilijoita kansalliselta merkittävyydeltään Eino Leinoon. Silti on pidettävä mielessä, kuten jotkin teoksen kirjoittajista pohtivatkin, että kaikki vietnamilaisuuden aspektit eivät ulkopuoliselle hevin aukea. Marja-Leena Mikkola viittaa pariinkin otteeseen kohteliaaseen aasialaiseen hymyyn, jota hän kuvailee ”muuriksi, jonka taakse ei pääse”. Joka tapauksessa teoksen sivuilla tulee vastaan kohtia, joiden kautta lukija saa vietnamilaisen kulttuurin ja yhteiskunnankin olemuksesta irti yllättävän paljon. Tämä on tuntuva ansio teokselle, jonka käsittelemän sodan kulttuurinen muisti on muodostunut voittopuolisesti amerikkalaiseksi.

Ilmestyskirja: Vietnamin sodan kulttuurihistoriaa ei keskity pelkästään taistelutoimien aikaan ja niitä välittömästi seuranneisiin vuosiin vaan kurottaa kohti nykypäivää viittaamalla vaikkapa siihen, miten vähän nykyvietnamilaisnuoret tuntuvat tietävän lähimenneisyyden kärsimyksistä. Benita Heiskasen artikkeli amerikkalaisiin veteraanimuistomerkkeihin liittyvistä kiistoista puolestaan muistuttaa, miten ristiriitaisia intressejä sotien muistamisen ympärille voi kertyä. Joillekin esimerkiksi muistomerkin suunnittelijan etninen tausta on punainen vaate, toiset taas näkevät sotilashahmot militaristina ja glorifioivina. Kuvaavaa on myös, että mies- ja naisveteraaneja kuvaavat hahmot eivät ole läheskään aina mahtuneet samaan muistomerkkiin. Vietnamilaisia representoivien hahmojen puuttuminen useimmista herättää niin ikään kysymyksiä.

Kaiken kaikkiaan muhkea teos on monipuolinen, syväluotaava ja lähestymistavoiltaan virkistävän ennakkoluuloton sukellus ihmismieleen, sotaan ja sen pitkiin varjoihin. Sille toivoo mahdollisimman laajaa lukijakuntaa, koska vastaavanlaisia monitieteisiä ja yleisinhimillisiä teoksia tulee varsinkin sotahistorian saralla vastaan valitettavan harvoin. *Ilmestyskirja: Vietnamin sodan kulttuurihistoriaa* yhdistää tieteellisen ja populaarimman omakohtaisen kirjoittamisen tavoilla, jotka saavat lukijan väistämättä ajattelemaan Vietnamin sodasta paljon laajemmin kuin mihin varsinkin pahimmillaan huomattavan yksioikoiset populaarikulttuurin representaatiot yksistään tarjoaisivat edellytykset.

Taneli Hiltunen on filosofian maisteri, joka tekee mahdistisodan viktoriaanisia taistelukuvauksia käsittelevää väitöskirjaansa Turun yliopistossa yleisen historian oppiaineessa.

#VIITTEET#